

BOGOMTALE

Håndbog om heden

Gert Lyng Sørensens: *Det begyndte på Kongenshus. En fortælling om hedens natur, kultur og opdyrkning. Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, 2003. 136 s. 249 kr. plus forsendelse*

I juni 2003 fejrede 'Kongenshus Mindepark for Hedens Opdyrkere' sit 50-års jubilæum. I den anledning blev bogen: *Det begyndte på Kongenshus. En fortælling om hedens natur, kultur og opdyrkning* udgivet af Det danske Hedeselskab. Forfatteren til bogen er Gert Lyng Sørensens, freelancejournalist fra Århus med speciale i natur- og miljøstof og blandt andet tilknyttet Hedeselskabets tidsskrift 'Vækst'.

Bogens store format, rigelige illustrationer i form af fotos og faktarubriker samt de 130 sider vidner om et stort researcharbejde fra forfatterens side. Han skriver da også i litteraturlisten på bogens sidste side: 'For at skrive denne bog er brugt et utal af kilder.' Kun de mest betydelige kom med på listen.

Disponeringen af 'Fortællingen' er den klassiske kronologiske. Først et rids af historien fra dengang Kongenshus blev forsøgt opdyrket af tyske kolonister i 1700-tallet til opdyrkningen tog fart i 1800-tallet. Dernæst en beskrivelse af diskussionen natur kontra kultur i begyndelsen af 1900-tallet samt af mindeparkens tilblivelse fra 1930'erne til indvielsen i 1953. For at give et billede af det hårde og fattige liv på heden før opdyrkningen beretter forfatteren om hedeboendernes vilkår, deres hverdag og muligheder for at ernære sig af hedens produkter eller eget håndværk.

Men også om, hvordan livet opfattedes set gennem kunstnerens øje eller udtrykt ved digterens pen. Steen

Steensen Blicher, H.C. Andersen og noget senere Jeppe Aakjær og mange flere har bidraget til vores klassiske litterære arv om heden. Blandt malerne var Hans Smidth nok den mest kendte, ikke mindst på grund af hans fine landskabsskildringer. Men – hvilket skolebarn husker ikke Frederik Vermehrens: En jysk fårehyrde på heden, 1855, som da også er blevet bogens symbolbillede på omslagets forside.

Forfatteren kommer herefter ind på hedeopdyrkningens historie og baggrund, de vigtigste aktører i forbindelse med Hedeselskabets stiftelse, og det videre forløb af Hedeselskabets virksomhed frem til midten af 1900-tallet. Men også hedeboendernes egen stædige indsats i forbindelse med opdyrkning og plantning får sin beskrivelse. Motiveringen for at opdyrke var dels, at Danmark havde brug for mere dyrket land efter tabet af Sønderjylland i 1864, og dels, at det lod sig gøre at opdyrke hedearealerne. Der havde tidligere været store skove, hvor der nu var hede, og heden måtte derfor snarere ses som et menneskeskabt kulturlandskab end som natur i sig selv. Omkring århundredskiftet var hovedparten af de tidligere hedearealer opdyrkede, og der var kun få større samlede områder med hede tilbage. Landskabsbilledet havde også ændret sig radikalt. Hvor der før var udstrakte hedesletter sås nu dyrkede marker mellem talrige læhegn eller velvoksne granplantager med træerne på rad og række.

Dette gav anledning til, at diskussionen om, hvad der var natur, og hvad der var kultur, skærpedes. Der opstod lidt efter lidt en kritik af opdyrkningen og af Hedeselskabets virksomhed. Desuden voksede ønsket om, at man burde frede og bevare nogle af de markante hedearealer, som endnu var tilbage. Naturfredningstanken, som var ved at tage form i disse år, havde mange tilhængere. Den første lov om Naturbeskyttelse blev vedtaget i 1917. Men allerede inden da var bevaringen af flere større hedearealer sikret gennem fredningsbestemmelser. For eksempel Rebild Bakker, som var blevet købt af udvandrede dansk-amerikanere og skænket til staten på betingelse af fredning. Dette skete i 1911. Kongenshus-arealet, som senere hen kom i søgelyset som en egnet plads for en mindepark for hedens opdyrkere, blev først fredet i 1949.

Forfatteren fortæller videre om, hvordan diskussionen bølgede frem og tilbage om lokalisering og udformning af en mindepark. Forslaget om at indrette mindeparken for hedens opdyrkere på et velegnet og smukt, fredet hedeareal vakte furore. Det var så paradoksalt, at det tog sin tid for Hedeselskabet at tage

Johan Frederik Vermehren:
En jysk fårehyrde på heden, 1855.
Statens Museum for Kunst
• Johan Frederik Vermehren:
A Jutland shepherd on the heath,
1855. The National Museum of Art

stilling hertil. Det krævede simpelthen en helt ny forståelse af landskabsopfattelsen, ja – et paradigmeskift ville man sige i dagens sprogbrug. Denne interessante diskussion følges nøje af forfatteren, og det fremgår da også, at den eneste vej ud af dilemmaet var at betragte heden som et kulturlandskab, der kunne ændres og bearbejdes, men som også skulle have sin pasning og pleje, hvis man ville frede det og bevare dets karakter. Det endte med, at Hedeselskabet ændrede kurs. Kongenshus blev erhvervet til formålet og indgik i den selvejende institution: 'Kongenshus Mindepark for Hedens Opdyrkere.'

Herefter beretter forfatteren om mindeparkens planlægning og udformning, indvielse i 1953, drift og videre udvikling frem til 50-års jubilæet i 2003. Det viser sig, at selveste landskabsarkitekt og professor C.Th. Sørensen og arkitekten H.G.Skovgaard har stået for udformningen. De gik i gang i 1945. Det stod hurtigt klart for arkitekterne og bestyrelsen, at den mellemste del af Kongenshus-arealet med nogle meget smukke lyngklædte raviner egnede sig bedst til selve monumentområdet. Den nordlige del skulle fortsat ligge hen som hede, mens der i den sydlige del skulle være plantage og landbrug. Selve mindeparken kom til at bestå af ravedalen med 39 herredssten placeret langs grusvejen i ravinens bund og af den afsluttende 'Mødeplads' på et lavere plateau nær ådalen med 'Resens Bæk'. Mødepladsen blev omgivet af en tæt krans af store marksten med indskrifter til minde om hedens opdyrkere.

Mindeparkens udformning var ganske usædvanlig for sin tid. Den blev kun til, fordi de to arkitekter supplerede hinanden og enedes om et koncept, hvor selve den lyngklædte ravedal blev en del af monumentet, og hvor markstenene med deres inskriptioner blev integreret i landskabet. Ifølge landskabsarkitekterne og professorerne Sven-Ingvar Andersson og Steen Høyer, som i 1991 udgav en bog om deres læremester: *C.Th. Sørensen. En Havekunstner*, var projektet på Kongenshus et tidligt eksempel på 'land art', et nyt havekunstnerisk begreb fra vores tid, der betyder et kunstnerisk projekt, oftest i en lidt større landskabelig skala. Desuden var det af en sådan kvalitet, at det hørte hjemme i international særklasse.

I forbindelse med udarbejdelsen af denne bog dukkede der en del hidtil ukendte notater op fra C.Th. Sørensens hånd om tankerne bag mindeparkens tilblivelse og udformning. C.Th. Sørensen gik ind for opdyrkning og ville kun frede helt klare naturværdier

som for eksempel Møns Klint. Han ville have mulighed for at bearbejde kulturlandskabet og så arbejdet med ravedalen som et havekunstnerisk projekt i et kulturlandskab.

På den måde blev den meget smukke lyngklædte ravine, der slynger sig gennem landskabet, et enkelt og tidløst monument i sig selv. Netop gennem det havekunstneriske hovedgreb og C.Th. Sørensens fortolkning af kulturlandskabet blev det meningsfuldt, at et markant og fredet hedeareal kunne være mindepark for de som opdyrkede heden. Paradokset var ikke et paradoks mere!

Sidst i fortællingen gennemgår forfatteren den flora og fauna, som findes i mindeparken i dag. Desuden redegøres for eksisterende aktiviteter, drift og pleje. Også nogle tanker og prioriteringer for fremtiden berøres.

Bagerst i bogen kan man slå op på et oversigtskort over hele Kongenshus Mindepark i form af et målebordsblad. For den besøgende, som ikke har været der tidligere, findes der ikke megen hjælp at hente til, hvordan man bedst kan komme til mindeparken, parkere, besøge øvrige aktiviteter osv. Det får mig til – med et lille hjertesuk – at skrive, hvor det ville have været oplagt med en mere publikumsvenlig illustrationsplan over hele området, samt en mere detaljeret illustration og en levende landskabsbeskrivelse af selve monumentområdet. Ikke mindst nu, hvor der kan hentes så fin og interessant dokumentation fra C.Th. Sørensens egne papirer.

Til slut skal jeg dog sammenfatte min læsning med, at fortællingen om hedens natur, kultur og opdyrkning virkelig lever op til sin idé. Læseren får en udmærket allround-orientering. Det fine billedmateriale og de mange små faktarubriker, eller historier i historien, gør den næsten håndbogsagtig. Som arveligt belastet af flere generationer af hedeopdyrkere kan jeg nikke genkendende til det meste: Under sommerferierne på min farfars skovridergård på Vorbassekanten har jeg set, hvordan plantagerne blev til store dejlige skove. Jeg har plukket tyttebær og sortebær på lyngbakkerne ved åen og samlet kantareller og plukket blåbær ved det gamle egekrat i skoven. Jeg har også samlet grankogler til frø i den høje skov til en krone pr. sæk og hentet huggeflis i store kurve til min farmors komfur. Som lille pige har jeg endda engang forsøgt at finde ud af, om det var rigtigt, at der var al under lyngen. Det var det. Jeg kunne ikke grave mig igennem. *Vibeke Dalgas, professor em., arkitekt maa*

